

МЕТОДОЛОГІЧНІ МЕЖІ РЕФЛЕКСИВНОГО МИСЛЕННЯ СЛІДЧОГО У ПРОЦЕСІ СУЧАСНОГО КРИМІНАЛІСТИЧНОГО ПІЗНАННЯ

Чернов О. В.

ВСТУП

У сучасних умовах розвитку криміналістичної науки, що характеризуються не лише ускладненням форм і способів злочинної діяльності, але й їх високою адаптивністю до змін соціального, економічного та технологічного середовища, суттєво зростає роль інтелектуальних компонентів діяльності слідчого. Злочинність дедалі частіше набуває організованого, транснаціонального та латентного характеру, супроводжується використанням цифрових технологій, криптографічних засобів, інформаційно-психологічного впливу та інших складних механізмів протидії викриттю. У таких умовах традиційні підходи до криміналістичного пізнання виявляються недостатніми, що обумовлює необхідність активного залучення більш складних когнітивних інструментів, серед яких особливе місце займає рефлексивне мислення слідчого як здатність до усвідомлення, аналізу та корекції власної пізнавальної діяльності.

Рефлексивне мислення у криміналістичному контексті виступає не лише як інструмент аналізу отриманої інформації, але й як універсальний механізм самоконтролю, що дозволяє слідчому оцінювати обґрунтованість власних висновків, виявляти логічні суперечності, прогнозувати розвиток слідчих ситуацій та коригувати обрані тактичні рішення. Воно забезпечує здатність до багаторівневого осмислення події кримінального правопорушення, включаючи реконструкцію механізму злочину, моделювання поведінки учасників події, а також оцінку впливу зовнішніх і внутрішніх факторів на процес формування доказової інформації. Водночас рефлексія дозволяє слідчому виходити за межі безпосередньо сприйманої інформації, формуючи гіпотетичні моделі події та перевіряючи їх у процесі доказування.

Разом із тим, рефлексивне мислення не є абсолютно безмежним і універсальним інструментом, що автоматично забезпечує досягнення істини у кримінальному провадженні. Його застосування пов'язане з низкою методологічних обмежень, які впливають як із природи самого мислення, так і зі специфіки криміналістичного пізнання. Зокрема, рефлексивні процеси значною мірою залежать від індивідуального досвіду слідчого, рівня його професійної підготовки, когнітивних установок, психологічного стану та здатності до критичного мислення. Це створює ризик суб'єктивізації пізнавального процесу, коли власні припущення та інтерпретації можуть підміняти об'єктивний аналіз фактичних даних.

Особливої актуальності проблема методологічних меж рефлексивного мислення набуває у зв'язку з існуванням так званих когнітивних викривлень, які можуть суттєво впливати на процес прийняття рішень слідчим. До таких

викривлень належать ефект підтвердження, схильність до фіксації на первинній версії, ігнорування альтернативних пояснень, надмірна впевненість у правильності власних висновків тощо. У контексті кримінального провадження це може призводити до формування помилкових слідчих версій, неправильного тлумачення доказів, недооцінки або переоцінки окремих обставин кримінального провадження. Відтак постає необхідність чіткого визначення тих меж, у рамках яких рефлексивне мислення є ефективним і доцільним, а також тих ситуацій, коли воно потребує корекції або доповнення іншими методами пізнання.

Не менш важливим аспектом є співвідношення рефлексивного мислення з іншими формами пізнавальної діяльності слідчого, зокрема логічним, аналітичним та алгоритмічним мисленням. У сучасних умовах, коли у криміналістичній практиці активно використовуються цифрові технології, автоматизовані системи аналізу даних, криміналістичні обліки, а також елементи штучного інтелекту, постає питання інтеграції рефлексивних механізмів із формалізованими процедурами обробки інформації. Така інтеграція вимагає визначення чітких методологічних орієнтирів, які б забезпечували баланс між евристичним потенціалом рефлексії та об'єктивністю алгоритмічних підходів.

Крім того, рефлексивне мислення слідчого має значний комунікативний вимір, оскільки воно безпосередньо пов'язане з оцінкою поведінки інших учасників кримінального провадження, зокрема підозрюваних, свідків, потерпілих, експертів. Здатність до рефлексії дозволяє слідчому аналізувати не лише зміст отриманої інформації, але й умови її формування, можливі мотиви викривлення, психологічні особливості осіб, які її надають. Водночас це відкриває можливості для застосування рефлексивного управління та протидії, коли інші учасники процесу також намагаються впливати на хід розслідування шляхом маніпуляції інформацією. У таких умовах визначення методологічних меж рефлексії набуває ще більшого значення, оскільки дозволяє уникнути помилок, пов'язаних із переоцінкою або недооцінкою поведінкових факторів.

Незважаючи на значну кількість наукових досліджень, присвячених проблемам криміналістичного мислення, формування слідчих версій та організації пізнавальної діяльності у кримінальному провадженні, питання саме методологічних меж рефлексивного мислення залишаються недостатньо розробленими у вітчизняній та зарубіжній науковій літературі. Відсутність єдиних підходів до визначення цих меж, критеріїв їх оцінки та практичних рекомендацій щодо їх дотримання створює певні труднощі у застосуванні рефлексивних методів у слідчій діяльності.

У зв'язку з цим дослідження методологічних меж рефлексивного мислення слідчого у процесі сучасного криміналістичного пізнання набуває особливої наукової та практичної значущості. Воно спрямоване на поглиблення теоретичного розуміння ролі рефлексії у структурі пізнавальної діяльності, визначення її функціональних можливостей, умов ефективного застосування та об'єктивних обмежень. Водночас результати такого дослідження можуть бути використані для вдосконалення методик розслідування, підвищення якості прийняття процесуальних рішень, мінімізації ризиків когнітивних помилок

та забезпечення належного рівня обґрунтованості доказування у кримінальному провадженні.

Таким чином, проблема методологічних меж рефлексивного мислення виходить за межі суто теоретичного інтересу і набуває прикладного значення, оскільки безпосередньо впливає на ефективність діяльності слідчого, результати кримінального провадження та забезпечення принципів об'єктивності, повноти та неупередженості розслідування. Саме це зумовлює необхідність її комплексного наукового осмислення з урахуванням сучасних викликів, міждисциплінарних підходів та практичних потреб правоохоронної діяльності.

1. Теоретико-методологічні засади рефлексивного мислення слідчого у структурі криміналістичного пізнання

Теоретико-методологічні засади рефлексивного мислення слідчого у структурі криміналістичного пізнання становлять один із найбільш складних і водночас перспективних напрямів сучасної криміналістичної науки, оскільки безпосередньо пов'язані з осмисленням внутрішніх механізмів професійної пізнавальної діяльності особи, на яку покладено обов'язок встановлення об'єктивної істини у кримінальному провадженні в межах закону. Сучасний стан злочинності, що відзначається підвищеною організованістю, конспіративністю, використанням цифрових технологій, гнучких моделей поведінки та активної протидії розслідуванню, обумовлює потребу в поглибленому дослідженні не лише зовнішніх форм слідчої діяльності, а й її інтелектуальної основи. У цьому значенні рефлексивне мислення постає не як допоміжна властивість професійної свідомості, а як одна з визначальних передумов ефективного криміналістичного пізнання, що забезпечує здатність слідчого усвідомлювати, контролювати, коригувати та вдосконалювати власну пізнавальну діяльність, а також прогнозувати дії інших учасників кримінального провадження, оцінювати їх позиції, інтереси, можливі способи поведінки та форми впливу на хід розслідування.

Актуальність наукового звернення до проблематики рефлексивного мислення пояснюється тим, що у структурі діяльності слідчого пізнавальний процес ніколи не зводиться до механічного збирання фактів, формального застосування процесуальних норм або простого логічного зіставлення наявних даних. Розслідування кримінального правопорушення завжди відбувається в умовах дефіциту інформації, наявності суперечливих відомостей, ризику навмисного введення в оману, психологічного тиску, часових обмежень та необхідності ухвалення рішень у ситуаціях неповної визначеності. У таких умовах слідчий змушений не лише сприймати та перевіряти фактичні дані, але й постійно осмислювати власний шлях до їх розуміння, критично оцінювати підстави своїх висновків, порівнювати альтернативні інтерпретації, виявляти межі власної обізнаності та прогнозувати можливі наслідки кожного тактичного чи процесуального рішення. Саме тому рефлексивне мислення є органічною складовою криміналістичного пізнання, а його теоретичне і методологічне осмислення набуває фундаментального значення.

Криміналістичне пізнання як різновид спеціалізованого юридичного пізнання має низку особливостей, що істотно відрізняють його від абстрактно-

наукового чи побутового пізнавального процесу. Воно має ретроспективний характер, оскільки спрямоване на відтворення події, яка вже відбулася, але не сприймалася слідчим безпосередньо. Воно є опосередкованим, оскільки здійснюється через систему матеріальних і ідеальних слідів, документів, показань, речових доказів, експертних висновків та інших джерел інформації. Воно має конфліктний характер, оскільки часто розгортається в умовах свідомої протидії з боку осіб, зацікавлених у приховуванні істини. Воно жорстко регламентоване правом, що визначає допустимі способи отримання, перевірки та оцінки інформації. Крім того, криміналістичне пізнання має яскраво виражену практичну спрямованість, оскільки його результати безпосередньо впливають на долю осіб, реалізацію принципу справедливості, законність кримінального переслідування та захист прав людини. У такій багаторівневій системі рефлексивне мислення виконує роль внутрішнього інтелектуального регулятора, який дозволяє не лише орієнтуватися в інформаційному масиві, але й забезпечувати внутрішню якість самого процесу пізнання.

Під рефлексивним мисленням слідчого доцільно розуміти такий рівень інтелектуальної діяльності, який полягає в усвідомленому аналізі власних пізнавальних дій, підстав суджень, способів побудови версій, критеріїв оцінки доказової інформації, а також у здатності співвідносити власну позицію з позиціями інших учасників кримінального провадження та передбачати їх можливу поведінку¹. Це мислення має подвійний вектор спрямованості. З одного боку, воно адресоване до самого суб'єкта, оскільки передбачає самоаналіз, самоконтроль, самокорекцію і критичне ставлення до власних висновків. З іншого боку, воно спрямоване назовні, адже включає інтелектуальне моделювання свідомості, намірів, мотивів і стратегій інших осіб. Саме така подвійність робить рефлексивне мислення особливо цінним у сфері розслідування, де для досягнення пізнавального результату необхідно одночасно бачити предмет дослідження, власну пізнавальну позицію і можливі позиції опонентів чи інших учасників процесу.

Теоретичне осмислення рефлексивного мислення вимагає звернення до ширших філософських і психологічних засад розуміння рефлексії. У загально-теоретичному вимірі рефлексія є формою самосвідомості, способом мислення про власне мислення, засобом виявлення підстав діяльності та її внутрішніх структур². У психології її пов'язують із метакогніцією, здатністю контролювати власні пізнавальні процеси, оцінювати ефективність обраних стратегій, змінювати алгоритми дії залежно від умов. У діяльнісному підході рефлексія розглядається як необхідна умова переходу від безпосередньої дії до її усвідомленої організації. У логіко-методологічному аспекті рефлексія дозволяє поставити під сумнів початкові припущення, побачити межі використаних понять і методів, виявити приховані суперечності та уникнути догматичного мислення. Для криміналістики всі ці аспекти мають принципове значення, однак вони набувають тут особливої конкретизації, оскільки рефлексія не може бути

¹ Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків : Право. 2001. 560 с.

² Тлумачний словник української мови: у 4 т. / за ред. В.М. Русанівського. Київ : Наукова думка. 2006. Т. 1. 752 с.

абстрактною або самоцільною, вона завжди функціонує у структурі конкретної професійної діяльності, спрямованої на отримання процесуально значущого знання.

У структурі криміналістичного пізнання рефлексивне мислення не існує ізольовано. Воно взаємодіє зі сприйняттям, увагою, пам'яттю, увагою, аналітичним і синтетичним мисленням, професійною інтуїцією, логічним доведенням, оцінкою доказів, побудовою та перевіркою версій. Однак саме рефлексія забезпечує узгодженість цих складників і дає змогу піднятися над окремими пізнавальними операціями до рівня їх усвідомленої організації. Якщо сприйняття надає первинний матеріал, логіка вибудовує причинно-наслідкові зв'язки, а інтуїція може підказати напрям пошуку, то рефлексивне мислення здійснює перевірку того, наскільки обґрунтованими є отримані висновки, чи не зумовлені вони передчасним узагальненням, чи не залежать від випадкових вражень, чи не звужують вони поле можливих пояснень. Саме завдяки цьому рефлексія має значення не лише як засіб інтелектуальної дисципліни, а і як чинник підвищення достовірності результатів криміналістичного пізнання.

Суттєвим теоретичним питанням є визначення місця рефлексивного мислення в загальній структурі діяльності слідчого. Його слід розглядати як метарівень професійного мислення, тобто як такий рівень, на якому відбувається осмислення, контроль і перебудова інших інтелектуальних процесів. Слідчий не просто аналізує факти, а аналізує, яким чином він їх аналізує. Він не просто висуває версії, а оцінює, чому саме ці версії виникли, які їх підстави, які інші альтернативи були залишені поза увагою. Він не просто планує слідчі дії, а розмірковує, чи відповідає такий план реальній ситуації, які ризики та обмеження він має, які реакції він може викликати в інших осіб³. У цьому полягає головна особливість рефлексивного мислення як механізму, що не замінює безпосередню пізнавальну роботу, а супроводжує її, забезпечуючи вищий рівень організованості, гнучкості та критичності.

Особливо виразно роль рефлексії виявляється у процесі формування слідчих версій. Побудова версії ніколи не є автоматичним відображенням зібраних даних. Вона завжди містить елемент творчого припущення, інтерпретації, реконструкції й мисленнєвого моделювання. Разом з тим цінність версії залежить не лише від її логічної можливості, а й від того, наскільки слідчий здатний критично осмислити підстави її побудови, співвіднести її з іншими версіями, виявити її сильні та слабкі сторони, запобігти надмірній прив'язаності до первинного пояснення події. Рефлексивне мислення у цьому разі виступає гарантією того, що версійна робота не перетвориться на одновекторний пошук підтвердження попередньо сформованого переконання. Воно спонукає до побудови альтернатив, до сумніву в очевидному, до перевірки не лише того, що узгоджується з первинним припущенням, але й того, що йому суперечить. Саме така внутрішня дисципліна мислення є передумовою об'єктивності.

Рефлексивний аспект особливо важливий і на етапі оцінки доказової інформації. Жоден доказ не існує сам по собі, поза контекстом інтерпретації.

³ Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика. підручник. у 2 т. Т. 1. Харків : Право. 2019. 456 с.

Слідчий сприймає і оцінює доказ не лише як формальне джерело відомостей, але і як елемент певної картини події, яку він поступово вибудовує. Небезпека полягає в тому, що ця картина може почати детермінувати подальше сприйняття нових даних, змушуючи слідчого несвідомо відбирати лише ті відомості, які її підтверджують. Така когнітивна інерція є однією з найпоширеніших загроз у складних розслідуваннях. Саме тому рефлексивне мислення є необхідним для постійного внутрішнього запитання щодо того, чи не надається перевага окремим доказам лише тому, що вони краще вписуються в уже сформовану схему, чи не ігноруються відомості, які вимагають перебудови цієї схеми, чи не відбувається підміна аналізу доказів аналізом власних очікувань. У такому значенні рефлексія виконує функцію захисту від інтелектуальної самодостатності і сприяє підтриманню відкритості пізнавального процесу.

Теоретико-методологічне дослідження рефлексивного мислення повинно ґрунтуватися на поєднанні кількох наукових підходів. Насамперед йдеться про системний підхід, який дозволяє розглядати рефлексію не ізольовано, а в складі єдиної системи пізнавальної діяльності слідчого. У межах цього підходу рефлексивне мислення постає як компонент, що має власні функції, але одночасно перебуває у зв'язку з усіма іншими елементами професійної діяльності, включно з цілеутворенням, інформаційним пошуком, аналізом, плануванням і прийняттям рішень. Системний підхід дає змогу побачити, що дефекти рефлексії можуть спричиняти порушення у всій структурі розслідування, а її належний розвиток, навпаки, підвищує загальну ефективність роботи.

Не менш важливим є діяльнісний підхід, відповідно до якого мислення слідчого формується і проявляється не поза практикою, а у самій практиці. Рефлексивне мислення в такому разі не є пасивним спогляданням власних інтелектуальних станів, а є способом організації професійної дії. Слідчий рефлексує не для абстрактного самопізнання, а для того, щоб точніше визначити напрям пошуку, обрати належну тактику, виявити помилковість попередніх рішень, скоригувати план розслідування. Діяльнісний підхід допомагає уникнути надмірної психологізації рефлексії і показує її як функціонально необхідний елемент практичного криміналістичного пізнання.

Когнітивний підхід, у свою чергу, дозволяє розкрити внутрішні механізми рефлексивного мислення, дослідити його зв'язок із ментальними моделями, установками, евристичними викривленнями та способами обробки інформації. Саме в межах цього підходу стає можливим пояснення того, чому слідчий може бути схильним до певних типових помилок, зокрема до ефекту підтвердження, надмірної впевненості у власних висновках, якорування на первинній інформації, поспішного узагальнення, ілюзії розуміння мотивації інших осіб або недооцінки випадкових чинників⁴. Рефлексивне мислення у цьому

⁴ Тищенко В.В., Загородній В. Є. Пізнавально-інформаційна діяльність у розслідуванні: технологічний та евристичний аспекти. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів XXI століття*» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права) : у 2 т. : матеріали Міжнародно-наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 536–539.

контексті виступає як інструмент виявлення й нейтралізації зазначених викривлень, але водночас саме воно може зазнавати впливу цих самих викривлень, якщо не має належної культури самокритики.

Інформаційний підхід акцентує увагу на тому, що слідчий постійно має справу з потоками інформації різного походження, різної якості та різного ступеня достовірності. У цих умовах рефлексивне мислення виступає як механізм не лише інтерпретації, а й відбору, структурування, ранжування та повторної оцінки відомостей. Воно дозволяє вирішувати питання про те, які дані є ключовими, які потребують додаткової перевірки, які можуть бути продуктом дезінформації, а які мають значення лише у зв'язку з іншими фактами. Інформаційний підхід особливо важливий у сучасних умовах, коли обсяг доступних даних істотно зріс завдяки цифровим технологіям, але збільшення кількості відомостей не завжди означає підвищення якості пізнання. Навпаки, інформаційне перевантаження створює ризик втрати суттєвого серед другорядного, а тому потребує високого рівня рефлексивного контролю.

У криміналістичному пізнанні рефлексивне мислення пов'язане не лише з аналізом фактів, але й із прогнозуванням поведінки інших учасників провадження. Це особливо важливо в умовах конфліктної взаємодії, коли підозрюваний, свідок, потерпілий або інші особи можуть навмисно змінювати свою поведінку залежно від того, як вони сприймають дії слідчого. У таких випадках слідчий повинен вміти мислити не тільки у площині об'єктивних даних, а й у площині суб'єктивних очікувань інших осіб. Він має ставити собі питання про те, як інша особа бачить ситуацію, що вона вважає відомим слідству, які припущення робить щодо подальших дій, які рішення може ухвалити, намагаючись мінімізувати власні ризики⁵. Така здатність до мисленнєвого відтворення чужої позиції є важливою складовою рефлексивного мислення і має особливе значення для тактики допиту, проведення одночасних допитів, пред'явлення доказів, організації оперативних комбінацій та інших складних форм професійної взаємодії.

Разом із тим слід наголосити, що рефлексивне мислення не може бути ототожнене з психологічним маніпулюванням або довільним приписуванням іншим особам певних намірів. Його методологічна цінність полягає саме в дисциплінованому і критичному моделюванні можливих позицій інших суб'єктів на основі фактичних даних, професійних знань, досвіду та перевірюваних припущень. Якщо таке моделювання виходить за межі обґрунтованості, воно перетворюється на спекуляцію і може дезорієнтувати слідчого. Саме тому одним із важливих елементів теоретико-методологічних засад рефлексивного мислення є визначення меж його допустимого використання. Ці межі зумовлені як вимогами наукової обґрунтованості, так і правовими стандартами, що виключають підміну доказування психологічними здогадками.

Проблема меж рефлексивного мислення має принципове значення. З одного боку, без рефлексії слідчий ризикує діяти шаблонно, некритично, надмірно покладаючись на зовнішню очевидність або власний минулий досвід. З іншого

⁵ Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика : підручник. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.

боку, надмірна рефлексія без належного зв'язку з фактами і процесуальними вимогами може призводити до інтелектуальної надбудови над реальністю, коли замість встановлення обставин події відбувається нескінченне моделювання можливих смислів і прихованих намірів. Отже, методологічно важливо зберігати баланс між творчим, евристичним потенціалом рефлексії та вимогами перевірюваності, доказовості й процесуальної визначеності. Рефлексивне мислення має допомагати у побудові та перевірці гіпотез, але не підміняти собою доказування.

Значну роль у формуванні та реалізації рефлексивного мислення відіграє професійний досвід слідчого. Саме через досвід накопичуються типові моделі слідчих ситуацій, розуміння повторюваних схем поведінки, чутливість до непрямих ознак, здатність швидко орієнтуватися у складних інформаційних конфігураціях. Водночас досвід має і зворотний бік. Він може породжувати стійкі когнітивні шаблони, що знижують відкритість до нового, сприяють механічному перенесенню раніше успішних схем на інші ситуації, формують професійну самовпевненість⁶. Саме тут рефлексивне мислення виконує надзвичайно важливу компенсаторну функцію, оскільки дозволяє переосмислювати досвід, піддавати його критичній перевірці, відокремлювати справді універсальні закономірності від випадкових збігів. Отже, досвід стає цінним ресурсом лише за умови його рефлексивного опрацювання.

Важливо також враховувати, що рефлексивне мислення тісно пов'язане з морально-правовою відповідальністю слідчого. Усвідомлення власних мисленнєвих процесів неминуче передбачає усвідомлення наслідків своїх рішень, меж допустимого впливу на інших осіб, ризиків помилки та ціни необґрунтованих висновків. У цьому значенні рефлексія має не лише когнітивний, а й етичний вимір. Слідчий, який здатний критично оцінювати власні упередження, визнавати неповноту власного знання, сумніватися у передчасних висновках і повертатися до повторної перевірки обставин, реалізує не лише високий стандарт професійної майстерності, а й високий стандарт правничої відповідальності. Тому теоретико-методологічне дослідження рефлексивного мислення не може бути відірване від питань законності, справедливості та професійної етики.

Особливого значення рефлексивне мислення набуває в умовах сучасної цифровізації кримінального провадження. Застосування електронних баз даних, засобів аналітичної обробки великих масивів інформації, програм для візуалізації зв'язків, автоматизованих систем пошуку збігів, цифрової криміналістики та інших технологічних ресурсів істотно розширює пізнавальні можливості слідчого. Водночас технічне посилення пізнання не усуває потреби у рефлексії, а навпаки, робить її ще необхіднішою. Слідчий повинен розуміти, які саме передумови закладені в алгоритмах, які обмеження мають технічні системи, які типи помилок вони можуть генерувати, що означає статистичний збіг, а що є лише технічною кореляцією без доказового значення. Без такого рівня рефлексивного контролю існує небезпека некритичного підпорядкування

⁶ Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2008. 464 с.

людського мислення машинним результатам, що може призвести до формалізації пізнання й втрати індивідуалізованого підходу до конкретної ситуації.

Водночас рефлексивне мислення не заперечує роль інтуїції у слідчій діяльності. Професійна інтуїція нерідко допомагає визначити перспективний напрям пошуку, помітити нетипову деталь, відчутти штучність певної поведінки чи суперечність у показаннях. Однак інтуїтивне судження не може бути самодостатнім. Воно потребує рефлексивного осмислення, тобто з'ясування того, на чому саме воно ґрунтується, які приховані спостереження або аналогії його породили, чи не є воно наслідком стереотипу або емоційної реакції. Саме через рефлексію інтуїція може бути включена у доказове мислення як евристичний, але контрольований ресурс. За відсутності такого контролю інтуїція здатна стати джерелом помилкових упереджень і спричинити необґрунтовані процесуальні кроки.

Проблема когнітивних викривлень у слідчій діяльності є однією з центральних для розуміння значення рефлексивного мислення. У реальній практиці слідчий піддається впливу численних психологічних факторів, які можуть непомітно деформувати його оцінки. Це і схильність шукати підтвердження вже прийнятій версії, і переоцінка першої отриманої інформації, і вплив авторитетної думки, і прагнення до завершеності картини події навіть за недостатності даних, і несвідома прив'язаність до найбільш емоційно виразних доказів⁷. Рефлексивне мислення покликане не просто фіксувати існування таких ризиків, а активно працювати проти них. Воно передбачає систематичне запитання себе про наявність альтернатив, про можливість іншого тлумачення, про ступінь залежності висновку від первинних очікувань, про те, яких саме даних бракує для обґрунтованого рішення. У цьому аспекті рефлексія є внутрішнім методом профілактики професійної помилки.

Розкриття теоретико-методологічних засад рефлексивного мислення неможливе без урахування його етапності. На початковому етапі розслідування рефлексія пов'язана передусім із постановкою проблеми, визначенням інформаційного дефіциту, виявленню інтерпретацію події та формуванням початкових версій. Тут вона відіграє роль механізму орієнтації в невизначеності. На наступних етапах розслідування рефлексивне мислення набуває характеру засобу перевірки, корекції та переоцінки вже накопиченого матеріалу. Воно допомагає уникнути інерції раніше прийнятих рішень і забезпечує гнучкість у зміні напрямку пошуку. На завершальному етапі рефлексія проявляється у підсумковому співвіднесенні всіх зібраних даних, оцінці повноти доведення, виявленні слабких місць доказової конструкції та перевірці внутрішньої несуперечності побудованої картини події⁸. Таким чином, рефлексивне мислення супроводжує весь процес криміналістичного пізнання, але на кожному етапі реалізується з різною інтенсивністю та у різних функціональних формах.

⁷ Тищенко В. В. Криміналістика. підручник. Одеса : Гельветика, 2018. 556 с.

⁸ Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2001. 544 с.

Особливого значення набуває методологія розвитку рефлексивного мислення у професійній підготовці слідчого. Воно не може вважатися суто природною якістю, яка формується автоматично разом із набуттям стажу. Навпаки, без цілеспрямованої підготовки професійна практика може закріплювати не лише продуктивні, а й хибні стереотипи. Саме тому в системі фахової освіти необхідно приділяти увагу формуванню вмінь аналізувати логіку власних рішень, працювати з альтернативними версіями, розпізнавати типові когнітивні пастки, здійснювати повторну оцінку доказів у разі зміни контексту, відділяти факти від інтерпретацій. Ефективними у цьому сенсі є ситуаційний аналіз, розбір складних слідчих кейсів, моделювання конфліктних ситуацій, колективне обговорення варіантів рішень, навчання методам постановки критичних запитань до власних висновків. Така підготовка має бути спрямована не лише на передачу знань, але й на формування інтелектуальної культури професійного сумніву в його конструктивному значенні.

Окремого розгляду потребує взаємозв'язок рефлексивного мислення зі спеціальними знаннями, що використовуються у кримінальному провадженні. Залучення експертів, спеціалістів, консультантів, використання результатів спеціальних досліджень не звільняє слідчого від необхідності рефлексивної роботи, а навпаки, ставить перед ним завдання правильно інтегрувати ці знання у власну пізнавальну систему. Слідчий повинен розуміти межі компетенції експерта, характер спеціального висновку, умови його обґрунтованості, можливі альтернативи інтерпретації результатів⁹. Якщо слідчий сприймає висновок спеціаліста без внутрішнього осмислення, він ризикує або перебільшити його значення, або помилково використовувати його поза межами фактичної доказової сили. Рефлексивне мислення у цьому випадку забезпечує правильне співвідношення між спеціальним знанням і загальною логікою розслідування.

У контексті криміналістичної тактики рефлексивне мислення має особливу вагу, оскільки саме воно забезпечує осмислений вибір способів впливу на слідчу ситуацію в межах закону. Тактичне рішення ніколи не зводиться лише до знання стандартного алгоритму. Воно вимагає врахування конкретного контексту, психологічних характеристик учасників, часових чинників, інформаційних ризиків, можливих реакцій на певні дії. Рефлексія дозволяє слідчому не діяти імпульсивно, а співвідносити обрану тактику з її передумовами та наслідками¹⁰. Наприклад, під час допиту рефлексивне мислення допомагає оцінити, чи не є обрана манера спілкування надто конфронтаційною, чи не сприяє порядок запитань передчасному розкриттю слідчої обізнаності, чи не породжує певний тактичний прийом додаткової психологічної закритості допитуваного. У цьому значенні рефлексія виступає як основа гнучкої, інтелектуально вираженої тактики.

Разом із тим необхідно враховувати, що рефлексивне мислення має свої внутрішні труднощі. Воно вимагає часу, інтелектуальної енергії, психологічної стійкості та готовності до сумніву у власній правоті. У реальних умовах

⁹ Салтєвський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі). підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.

¹⁰ Кузьмичов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика : навчальний посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2001. 368 с.

розслідування, де часто існує перевантаження провадженнями, обмежені строки, емоційне виснаження та інституційний тиск, підтримання високого рівня рефлексії є складним завданням. Звідси випливає необхідність не лише індивідуальної підготовки слідчого, а й організаційних умов, що не блокують критичне мислення. Якщо система стимулює лише швидкість і формальну звітність, вона може об'єктивно знижувати простір для рефлексивного аналізу. Отже, проблема рефлексивного мислення має не тільки індивідуально-психологічний, але й інституційний вимір.

Методологічно важливою є також проблема мовного оформлення результатів рефлексивного мислення. У криміналістичному пізнанні недостатньо щось зрозуміти внутрішньо, необхідно вміти перевести це розуміння у чіткі, логічно послідовні та процесуально придатні формулювання. Саме тому рефлексія тісно пов'язана з культурою юридичного письма, аргументації та обґрунтування. Слідчий має вміти не лише відчувати проблемність певної версії або слабкість окремого доказу, але й раціонально пояснити, у чому саме полягає ця проблемність, які дані її зумовлюють, які додаткові дії потрібні для усунення невизначеності. Відсутність такої мовно-логічної опрацьованості робить рефлексію внутрішньо інтуїтивною, але зовні непрозорою, а отже, обмежує її доказове значення.

У системі наукового знання про криміналістику дослідження рефлексивного мислення має значення ще й тому, що дозволяє подолати надмірно технократичне або суто процедурне розуміння слідчої діяльності. Слідчий не є просто виконавцем послідовності процесуальних операцій. Він є суб'єктом складного пізнавального процесу, від якості мислення якого залежить і напрям розслідування, і глибина аналізу, і здатність бачити приховані закономірності, і готовність визнати помилку¹¹. Тому рефлексивне мислення слід розглядати як один із центральних ресурсів професійної компетентності. Воно забезпечує не лише продуктивність, але й інтелектуальну відповідальність, без якої неможливе сучасне криміналістичне пізнання.

На рівні узагальнення можна стверджувати, що теоретико-методологічні засади рефлексивного мислення слідчого охоплюють кілька базових положень. По-перше, рефлексивне мислення є необхідним метакогнітивним компонентом структури криміналістичного пізнання, що забезпечує контроль, корекцію і вдосконалення інших пізнавальних процесів. По-друге, воно має комплексну природу і поєднує логічний, психологічний, діяльнісний, інформаційний та етичний виміри. По-третє, воно реалізується як у формі самоаналізу, так і у формі моделювання позицій інших учасників провадження. По-четверте, його продуктивність залежить від рівня професійної підготовки, досвіду, розвитку критичного мислення та здатності протистояти когнітивним викривленням. По-п'яте, рефлексивне мислення має чіткі методологічні межі і не може замінятися собою доказування, а повинно функціонувати як інструмент його інтелектуального забезпечення. По-шосте, в умовах цифровізації та ускладнення злочинності роль рефлексії не зменшується, а істотно зростає.

¹¹ Маркус В. О. Криміналістика : навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 352 с.

Отже, рефлексивне мислення слідчого у структурі криміналістичного пізнання слід розглядати як складний багаторівневий механізм, що забезпечує усвідомлену, критичну, гнучку та науково орієнтовану організацію професійного мислення в процесі розслідування кримінальних правопорушень. Його значення виявляється не лише у підвищенні ефективності окремих слідчих дій чи тактичних рішень, а насамперед у забезпеченні якісно вищого рівня самого пізнання, за якого слідчий не просто реагує на інформацію, а здатний осмислено будувати, перевіряти та коригувати власну пізнавальну стратегію. Саме тому подальша наукова розробка цієї тематики має принципове значення як для розвитку криміналістичної теорії, так і для вдосконалення практики досудового розслідування, професійної підготовки слідчих та формування культури відповідального юридичного мислення.

2. Методологічні обмеження та функціональні межі рефлексивного мислення у слідчій діяльності

Методологічні обмеження та функціональні межі рефлексивного мислення у слідчій діяльності становлять одну з тих проблем сучасної криміналістики, яка безпосередньо пов'язана не лише з якістю пізнавального процесу, а й з межами допустимого інтелектуального впливу суб'єкта розслідування на перебіг встановлення фактичних обставин кримінального правопорушення. У центрі цієї проблематики перебуває не питання про корисність рефлексії як такої, адже її значення для професійної діяльності слідчого є безсумнівним, а питання про ті межі, в межах яких рефлексивне мислення зберігає евристичну цінність, не трансформуючись у джерело пізнавальних деформацій, тактичних помилок, доказових перекручень або надмірної суб'єктивізації процесу розслідування. Саме тому вивчення методологічних обмежень і функціональних меж рефлексивного мислення має не лише теоретичне, а й безпосередньо прикладне значення, оскільки від його результатів залежить розуміння того, де закінчується продуктивна внутрішня аналітична робота слідчого і де починається ризик підміни об'єктивного дослідження події власними інтерпретаційними конструкціями.

Слідча діяльність за своєю природою поєднує елементи правозастосування, доказового пізнання, комунікативної взаємодії, організаційного планування та психологічного аналізу. У цій багатовимірній системі рефлексивне мислення виконує роль внутрішнього механізму, що забезпечує осмислення підстав, способів і наслідків власних дій, дозволяє співвідносити наявну інформацію з обраними пізнавальними моделями, оцінювати альтернативні версії події, прогнозувати розвиток слідчої ситуації та передбачати реакцію інших учасників кримінального провадження¹². Проте будь-яка інтелектуальна здатність, яка активно використовується в умовах високої невизначеності та дефіциту часу, не може розглядатися як абсолютний і безмежний ресурс. Чим більшою є роль рефлексії у професійному мисленні, тим гостріше постає потреба в її методологічному контролі, тобто у визначенні тих засад, які

¹² Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС. 2006. 308 с.

стримують рефлексивний процес від переходу у площину необґрунтованих припущень, надмірної інтерпретації, упередженого сприйняття або штучного ускладнення пізнавального процесу.

Рефлексивне мислення у слідчій діяльності доцільно розглядати як здатність суб'єкта розслідування усвідомлювати власні мисленнєві операції, критично оцінювати способи побудови висновків, співвідносити свої версії з фактичними даними, аналізувати ризики помилки та моделювати можливі позиції інших осіб, залучених до кримінального провадження. Однак саме ця багатофункціональність робить рефлексію складним і неоднозначним інструментом. Вона не є автоматично позитивною лише тому, що пов'язана з глибиною мислення. За певних умов рефлексивна активність може втрачати конструктивний характер і перетворюватися на чинник інтелектуального перевантаження, коливань у прийнятті рішень, переоцінки непрямих ознак, надмірної психологізації слідчої ситуації або відриву від доказових критеріїв. Відтак дослідження методологічних обмежень рефлексивного мислення передбачає з'ясування не лише його змісту, але й тих внутрішніх та зовнішніх бар'єрів, які визначають допустимі межі його застосування.

Першим і найважливішим методологічним обмеженням рефлексивного мислення у слідчій діяльності є його похідний характер від фактичної інформації. Рефлексія не може існувати як самодостатнє джерело знання про подію кримінального правопорушення. Вона є лише способом інтелектуального опрацювання вже наявних або потенційно досяжних відомостей. Слідчий може будувати припущення, моделювати варіанти розвитку події, співвідносити різні пояснення, але жодне з цих мисленнєвих утворень не набуває пізнавальної цінності поза зв'язком із джерелами доказової інформації. Саме тому рефлексивне мислення має межу, обумовлену необхідністю постійного повернення до фактичної основи. Там, де рефлексія починає замикатися на власних логічних конструкціях і втрачає контакт із перевірюваними даними, вона перестає бути інструментом криміналістичного пізнання і набуває спекулятивного характеру.

Ця межа є особливо значущою на початкових етапах розслідування, коли обсяг достовірної інформації ще незначний, а слідча ситуація позначена підвищеним рівнем невизначеності¹³. Саме на цьому етапі рефлексивне мислення може бути як надзвичайно корисним, так і особливо ризикованим. З одного боку, воно допомагає структурувати первинні відомості, побачити кілька можливих напрямів пошуку, не зупинятися на поверховому тлумаченні обставин. З іншого боку, нестача перевірених даних підвищує спокусу компенсувати інформаційний дефіцит інтенсивною інтерпретацією, вибудовуванням логічно красивих, але фактично не підтверджених конструкцій. У цьому і полягає одна з ключових методологічних небезпек: рефлексія, покликана долати невизначеність, сама може стати джерелом псевдовизначеності, якщо слідчий починає сприймати власну мисленнєву модель як достатню підставу для висновку.

¹³ Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. Київ : Ін Юре. 2003. 720 с.

Не менш важливим обмеженням є залежність рефлексивного мислення від індивідуальних когнітивних ресурсів слідчого. Попри те, що рефлексія часто асоціюється з критичністю та самоконтролем, вона не виводить суб'єкта за межі його власної психіки, професійного досвіду, рівня підготовки, особистісних установок та інтелектуальної культури. Людина рефлексує не з позиції абстрактної об'єктивності, а крізь призму наявних у неї знань, очікувань, стереотипів, попередніх проваджень, професійної соціалізації та навіть емоційного стану. Тому рефлексивне мислення не можна ідеалізувати як механізм автоматичного очищення мислення від помилок. Воно саме піддається викривленням і може підсилювати хибні висновки, якщо спрямоване на захист уже прийнятої позиції, а не на її критичну перевірку. Методологічна межа тут полягає в тому, що рефлексія є корисною лише за умови внутрішньої дисципліни мислення, здатності до інтелектуальної самокорекції та готовності визнати помилковість власних припущень.

У цьому контексті особливої уваги заслуговує проблема когнітивних викривлень. Слідча діяльність належить до тих професійних сфер, де рішення часто приймаються під тиском часу, неповноти інформації та психологічної напруги. За таких обставин мислення природно тяжіє до евристичних скорочень, спрощених схем та швидких інтерпретацій. Рефлексія може бути засобом протидії таким тенденціям, але може й непомітно їх обслуговувати. Наприклад, слідчий, переконаний у правильності певної версії, може рефлексивно аналізувати не її слабкі місця, а способи ще кращого підтвердження вже сформованого переконання. У такому разі рефлексивне мислення перетворюється на інструмент раціоналізації упередження. Методологічно це означає, що межа продуктивної рефлексії проходить там, де вона перестає бути відкритою до спростування власних висновків і починає функціонувати як механізм їх психологічного самозахисту.

Суттєве обмеження рефлексивного мислення зумовлене також правовою природою слідчої діяльності. Розслідування кримінального правопорушення здійснюється не в довільному інтелектуальному просторі, а в межах чітко визначених процесуальних правил, вимог допустимості доказів, стандартів захисту прав людини та принципу законності¹⁴. Це означає, що навіть найглибша аналітична робота слідчого не може виходити за межі правового порядку отримання, перевірки та оцінки інформації. Рефлексивне мислення може підказати доцільний напрям пошуку, виявити логічну суперечність, сформулювати припущення про механізм злочину, але воно не здатне легітимізувати процесуальні дії, які не відповідають закону, і не може замінити собою належні процедури доказування. Отже, функціональна межа рефлексії визначається тим, що вона має слугувати законному розслідуванню, а не підміняти правовий інструментарій власною інтелектуальною ініціативою.

З цієї точки зору принципово важливо розмежовувати рефлексивне моделювання і доказове встановлення фактів. У практиці розслідування слідчий часто змушений випереджально уявляти можливий зміст події, логіку

¹⁴ Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС. Ліра-ЛТД. 2015. 432 с.

приховування слідів, мотиви поведінки підозрюваного або свідка, інакше сам процес пошуку був би хаотичним. Проте будь-яке таке уявлення повинно зберігати статус робочої конструкції, а не факту, що вже встановлений. Функціональна межа рефлексивного мислення полягає саме в тому, що воно має право ініціювати пошук, але не має права завершувати його без перевірки. Інакше відбувається небезпечне зміщення від пізнавального інструменту до самодостатнього джерела переконання, що суперечить як методології криміналістики, так і фундаментальним процесуальним засадам¹⁵.

Ще одним важливим методологічним обмеженням є комунікативна опосередкованість значної частини слідчої інформації. Багато відомостей надходять до слідчого через показання людей, тобто через психічно і соціально зумовлені форми відтворення події. Саме тому рефлексивне мислення нерідко орієнтоване не лише на аналіз змісту повідомлення, а й на аналіз особи, що його надає, її мотивації, комунікативної стратегії, можливої зацікавленості, страху, сорому, конфлікту лояльностей або прагнення unikнути відповідальності. Проте така психологічна чутливість має межу. Слідчий не може довільно приписувати людині приховані мотиви тільки на підставі власного враження або досвіду¹⁶. Там, де рефлексивне тлумачення поведінки відривається від конкретних ознак і починає базуватися переважно на суб'єктивній психологічній інтуїції, виникає ризик хибної атрибуції. Функціональна межа тут полягає у вимозі до слідчого співвідносити психологічні припущення з перевірюваними комунікативними та ситуаційними показниками, а не використовувати рефлексію як засіб довільного пояснення будь-якої поведінкової деталі.

У межах слідчої тактики рефлексивне мислення виконує особливо складну роль, оскільки воно допомагає прогнозувати реакцію учасників кримінального провадження на ті чи інші дії, обирати послідовність тактичних прийомів, визначати доцільність моменту для пред'явлення доказів або зміни комунікативної стратегії. Проте і тут існують функціональні межі. Рефлексивне прогнозування не може гарантувати точного передбачення чужої поведінки, адже вона залежить від надто великої кількості змінних, серед яких ситуаційний стрес, особистісні особливості, випадкові зовнішні чинники, несподівана поява нової інформації, попередній досвід взаємодії з правоохоронними органами та інше. Якщо слідчий надмірно довіряє власним прогнозам, він може вибудувати тактичний план на уявній моделі поведінки, яка не реалізується в дійсності. У результаті замість гнучкого керування ситуацією виникає залежність від хибного сценарію¹⁷. Отже, функціональна межа тактичної рефлексії полягає в тому, що вона повинна допомагати готуватися до кількох варіантів розвитку подій, а не замикати слідчого в одному очікуваному сценарії.

¹⁵ Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ. 2006. 20 с.

¹⁶ Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчикова Б. Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 264–269.

¹⁷ Копча В. В., Копча Н. В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 108–112.

Важливе місце серед методологічних обмежень займає проблема часу. Рефлексивне мислення потребує зупинки, дистанціювання від поточної дії, повторного аналізу її засад і наслідків. Водночас слідча діяльність часто вимагає оперативності, швидкого реагування, прийняття рішень у ситуаціях, коли зволікання може призвести до втрати доказів, знищення слідів, узгодження показань між співучасниками або іншого ускладнення провадження. Звідси виникає суперечність між потребою у глибинному осмисленні та вимогою до динамічності дії. Методологічно це означає, що рефлексія у слідчій діяльності завжди обмежена часовими рамками і не може розгортатися до нескінченності. Її функціональна межа полягає в необхідності досягнення достатнього, а не абсолютного рівня осмислення. Там, де прагнення до повної інтелектуальної визначеності паралізує своєчасне ухвалення рішення, рефлексія втрачає службовий характер і починає перешкоджати ефективності розслідування.

З цією проблемою тісно пов'язане явище рефлексивного перевантаження. У складних кримінальних провадженнях слідчий може настільки зануритися в аналіз можливих смислів, версій, альтернатив та прихованих мотивів, що сам процес розуміння втрачає операційну чіткість¹⁸. Надмірна рефлексія призводить до стану, коли кожна нова деталь породжує ще більше сумнівів, а кожне рішення відкладається через постійне зіставлення дедалі нових варіантів. Подібний стан особливо небезпечний тоді, коли він маскується під професійну ретельність. Насправді ж він може означати нездатність перейти від інтелектуального моделювання до практично значущого висновку. Функціональна межа рефлексивного мислення виявляється тут у тому, що воно повинно завершуватися рішенням, планом, перевірюваною версією або зміною тактичної лінії, а не самовідтворюватися як нескінченний аналітичний процес.

Окремої уваги потребує організаційний вимір функціональних меж рефлексії. Слідчий працює не як ізольований аналітик, а як учасник інституційної системи, де його діяльність залежить від навантаження, взаємодії з оперативними підрозділами, прокурором, експертами, керівництвом, режиму документообігу, строків процесуального контролю та багатьох інших факторів. У цих умовах простір для повноцінного рефлексивного аналізу може бути обмежений не лише особистими якостями слідчого, а й самою організацією служби. Якщо система орієнтує суб'єкта переважно на формальне дотримання показників, швидке завершення проваджень або шаблонізацію рішень, вона непрямо звужує функціональні можливості рефлексивного мислення. Відтак межі рефлексії мають не лише когнітивний, а й інституційний характер. У цьому сенсі методологічне дослідження рефлексивного мислення не може обмежуватися лише аналізом психічних процесів окремого слідчого, а повинно враховувати організаційне середовище, яке або підтримує, або пригнічує здатність до інтелектуального самоаналізу.

Суттєвим є і професійно-досвідний вимір зазначеної проблеми. З одного боку, досвід поглиблює рефлексивне мислення, оскільки дає змогу порівнювати поточну ситуацію з раніше зустріченими моделями, бачити повторювані

¹⁸ Клименко Н. І. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник. Київ : Юрінком Інтер. 2005. 216 с.

закономірності, швидше виявляти нетипові ознаки, коригувати інтуїтивні оцінки. З іншого боку, саме досвід нерідко формує стійкі когнітивні шаблони, які знижують реальну відкритість мислення. Слідчий може несвідомо переносити логіку раніше розкритих кримінальних проваджень на нові обставини, вбачати знайому модель там, де ситуація має іншу природу, або переоцінювати значення тих ознак, які в минулому справді виявилися вирішальними¹⁹. У такому разі рефлексивне мислення формально зберігається, але функціонує в межах уже ustalеної схеми, не ставлячи її під сумнів. Межа продуктивності тут проходить між досвідом як ресурсом і досвідом як інтелектуальною пасткою. Методологічно це означає, що рефлексія має включати не лише аналіз ситуації, а й аналіз самого механізму перенесення попереднього досвіду на нове провадження.

У слідчій діяльності важливо також враховувати емоційні обмеження рефлексивного мислення. Попри професійні стандарти нейтральності, розслідування тяжких злочинів, взаємодія з потерпілими, сприйняття матеріалів із високим рівнем травматичності, конфліктні ситуації з підозрюваними або їхнім оточенням створюють значне психоемоційне навантаження²⁰. Емоції не просто супроводжують мислення, вони впливають на нього, змінюючи пріоритети уваги, готовність до сумніву, схильність до жорстких оцінок чи, навпаки, до невиправданої обережності. Рефлексія здатна частково компенсувати ці впливи, якщо слідчий усвідомлює їх наявність. Але і це усвідомлення має межі. У стані втоми, роздратування, співпереживання або морального обурення суб'єкт часто не помічає, наскільки емоційно забарвленими є його висновки. Отже, функціональна межа рефлексивного мислення зумовлена також психофізіологічним станом слідчого. Там, де ресурс самостереження виснажується, зростає ризик того, що рефлексія перетвориться на формальну і не зможе ефективно контролювати упередження.

Особливе місце серед функціональних меж займає межа між рефлексією та припущенням про внутрішній світ іншої особи. У слідчій практиці часто необхідно оцінити мотив, намір, рівень обізнаності, ступінь щирості, характер страху чи захисної позиції співрозмовника. Однак ці явища не спостерігаються безпосередньо, а реконструюються опосередковано²¹. Рефлексивне мислення дає змогу будувати такі реконструкції, але воно не може гарантувати їх психологічної точності. Людська поведінка надто складна, багатшарова і ситуативна, щоб бути повністю прозорою для зовнішнього спостерігача. Тому методологічна межа тут полягає в тому, що слідчий може користуватися психологічними припущеннями як орієнтиром для тактичної побудови взаємодії, але не повинен сприймати їх як остаточне знання про особу. Будь-яка внутрішня інтерпретація поведінки має залишатися відкритою до перегляду при появі нових даних²².

¹⁹ Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика. навч. посіб. Харків : Право, 2013. 376 с.

²⁰ Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції : монографія. Харків : Апостіль. 2012. 304 с.

²¹ Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс. 2007. 260 с.

²² Canter D. Criminal Shadows: Inside the Mind of the Serial Killer. London : HarperCollins. 1994. 304 p.

Ще один аспект проблеми стосується співвідношення рефлексивного мислення з колективними формами пізнання у кримінальному провадженні. Розслідування рідко є повністю індивідуальною інтелектуальною роботою. Воно включає взаємодію з іншими слідчими, оперативними працівниками, прокурором, експертами, спеціалістами²³. У цій системі рефлексія окремого слідчого має функціональну межу, обумовлену потребою співвідносити власні аналітичні висновки з позиціями інших професійних учасників. Якщо рефлексивне мислення набуває надмірно автономного і замкненого характеру, воно може ізолювати слідчого від коригувального впливу зовнішнього професійного діалогу. Водночас і протилежна небезпека є реальною, коли індивідуальна рефлексія пригнічується авторитетом групового консенсусу. Отже, межа продуктивного функціонування рефлексії проходить між автономністю й інтегрованістю: слідчий повинен зберігати здатність до власного критичного бачення, але не відривати його від міжпрофесійної верифікації.

У сучасних умовах цифровізації досудового розслідування проблема методологічних обмежень рефлексивного мислення набуває нових рис. Застосування інформаційно-аналітичних систем, програм автоматизованого пошуку зв'язків, цифрової візуалізації масивів даних, засобів машинного сортування інформації значно розширює можливості слідства. Однак така технологічна підтримка не скасовує потреби в рефлексії, а лише змінює її предмет. Слідчий повинен мислити вже не лише про факти кримінального провадження, але й про те, як технічні інструменти структурують ці факти, що саме вони роблять видимим, а що залишають поза увагою, які алгоритмічні припущення закладені в їхню роботу, які типи помилок вони можуть продукувати²⁴. Функціональна межа рефлексивного мислення в цифровому середовищі полягає в тому, що воно не повинно розчинятися в довірі до технічного результату. Технологічна допомога є ресурсом, але не заміником критичного пізнання. Там, де слідчий перестає мислити про межі цифрового інструменту, рефлексія фактично згортається, поступаючись місцем техно-кратичній ілюзії об'єктивності.

Водночас існує і зворотний ризик, коли слідчий надмірно проблематизує будь-який технічний результат і втрачає здатність включати його в робочу систему доказового аналізу. Таким чином, методологічна межа проходить і тут у площині балансу. Рефлексивне мислення повинно виявляти обмеження технології, але не блокувати її використання через тотальний скепсис. Завдання полягає не в тому, щоб протиставити людське мислення технічній обробці даних, а в тому, щоб забезпечити критичне інтегрування обох компонентів у єдиний пізнавальний процес²⁵.

Необхідно звернути увагу і на мовний аспект функціональних меж рефлексії. Професійна інтуїція, внутрішнє відчуття суперечності, сумнів у правдоподібності певної версії або психологічне враження від комунікації мають значення лише тоді, коли вони можуть бути переведені у форму раціонально сформульованих

²³ Canter D., Alison L. *Profiling in Policy and Practice*. Aldershot. Ashgate. 1999. 212 p.

²⁴ Alison L. J. (ed.). *The Forensic Psychologist's Casebook: Psychological Profiling and Criminal Investigation*. Cullompton : Willan Publishing, 2005. 410 p.

²⁵ Rossmo D. K. *Criminal Investigative Failures*. Boca Raton. CRC Press. 2008. 376 p.

питань, припущень і планів перевірки. Якщо рефлексивне мислення залишається на рівні нечітких внутрішніх переживань, воно не може повноцінно увійти до структури слідчої діяльності. Звідси випливає ще одна функціональна межа: рефлексія повинна бути не лише внутрішньо інтенсивною, а й зовнішньо операціоналізованою. Слідчий має вміти трансформувати власний сумнів у конкретну версію, гіпотезу, запитання до експерта, план слідчої дії, критерій переоцінки доказів²⁶. Інакше рефлексія не виконує практичної функції й залишається психологічним фоном мислення.

Суттєвий вимір методологічних обмежень пов'язаний із проблемою меж допустимого впливу на іншого учасника провадження. У криміналістичній тактиці рефлексивне мислення часто використовується для розуміння позиції співрозмовника, передбачення його реакцій та вибору ефективної комунікативної лінії. Проте така рефлексія не може бути підставою для психологічного тиску, маніпулятивних впливів, що виходять за межі правомірної слідчої тактики²⁷. Функціональна межа тут визначається не лише процесуальним законом, а й загальними вимогами поваги до гідності особи, заборони примусу, недопустимості отримання показань шляхом порушення свободи волі. Отже, рефлексивне мислення як інструмент професійної чутливості має використовуватися для підвищення якості комунікації та точності тактичних рішень, а не для експлуатації вразливостей людини поза межами правових та етичних стандартів.

Окремо слід наголосити на тому, що функціональні межі рефлексивного мислення визначаються також логікою криміналістичної версійності. Версія за своєю природою є імовірнісною конструкцією, що потребує перевірки. Якщо слідчий починає ототожнювати рефлексивно побудовану модель події з достовірним знанням, він фактично ліквідує саму версійну природу пізнання. У такому разі рефлексія втрачає свою критичну функцію і перетворюється на закриту систему самообґрунтування. Межа тут полягає в обов'язковості процедурного руху від припущення до перевірки, від інтелектуальної побудови до емпіричного та доказового контролю. Усе, що не проходить цього шляху, не може вважатися завершеним результатом слідчої роботи, яким би переконливим воно не здавалося на рівні внутрішньої логіки²⁸.

Не можна оминати і проблему співвідношення рефлексивного мислення з професійною відповідальністю за помилку. У слідчій діяльності помилка має не абстрактний, а конкретний правовий і людський вимір. Вона може позначитися на долях людей, на законності обмеження прав, на своєчасності викриття винного, на захисті потерпілого, на суспільній довірі до правосуддя. Саме тому рефлексія має не лише інтелектуальну, а й відповідальну функцію. Її межа виявляється в тому, що вона повинна слугувати підвищенню якості рішень, а не психологічному виправданню вже ухвалених кроків. Коли слідчий використовує рефлексивне мислення лише для того, щоб пояснити самому собі правильність

²⁶ Turvey B. E. *Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis*. 4th ed. Amsterdam. Academic Press. 2011. 720 p.

²⁷ Kahneman D. *Thinking, Fast and Slow*. New York. Farrar, Straus and Giroux. 2011. 498 p.

²⁸ Nickerson R. S. *Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises*. Review of General Psychology. 1998. Vol. 2. No. 2. P. 175–220.

власних дій постфактум, не ставлячи питання про можливість помилки, рефлексія фактично деградує до форми професійного самозаспокоєння.

У зв'язку з цим значення набуває культура професійного сумніву. Ідеться не про невпевненість як психологічну слабкість, а про здатність утримувати відкритість до перегляду висновків, не отожднюючи початкову інтелектуальну модель із завершеним знанням. Методологічно саме ця культура визначає верхню межу продуктивної рефлексії. Якщо сумнів зникає занадто рано, мислення закривається і втрачає коригувальну здатність. Якщо ж сумнів стає тотальним і безперервним, він блокує практичну результативність²⁹. Отже, межа рефлексивного мислення проходить між передчасною впевненістю і паралізуючою невизначеністю. Його сила полягає у здатності підтримувати роботу критичність без руйнування здатності діяти.

У професійній підготовці слідчих проблема методологічних обмежень рефлексії має особливе значення. Формування рефлексивного мислення часто подається як безумовно позитивна мета навчання, однак без спеціального опрацювання його меж це може призводити до однобічного уявлення, ніби що глибше слідчий інтерпретує ситуацію, то вищою є якість його роботи. Насправді ж підготовка повинна включати не лише розвиток здатності до самоаналізу і критичного мислення, а й навички вчасного зупинення рефлексивного процесу, переходу від аналітики до рішення, від психологічного припущення до процесуального допустимого способу перевірки, від сумніву до конструктивного плану дії³⁰. У цьому сенсі зріле рефлексивне мислення є не максимально інтенсивним, а методологічно врівноваженим.

Для криміналістичної науки дослідження зазначеної проблеми має ще один важливий наслідок. Воно дозволяє уникнути двох крайнощів у теоретичному розумінні слідчої діяльності. Перша крайність полягає в її надмірній раціоналізації, коли слідчий уявляється як виконавець логічних процедур та алгоритмів, позбавлений внутрішнього інтелектуального виміру. Друга крайність полягає в романтизації індивідуального професійного мислення, коли рефлексія, інтуїція та аналітична глибина суб'єкта розслідування майже отожднюються з головним джерелом істини. Дослідження методологічних обмежень і функціональних меж рефлексивного мислення показує, що жодна з цих крайнощів не відповідає реальній природі слідчої праці³¹. Рефлексія є необхідною, але недостатньою; продуктивною, але не безмежною; цінною, але такою, що потребує постійного співвіднесення з правом, доказами, перевіркою, професійною комунікацією та організаційними умовами діяльності.

²⁹ Гурова А. М. Поняття та ознаки рефлексивного мислення при допиті. *Форум права*. 2013. № 3. С. 157–161.

³⁰ Колодіна А.С., Чіпко Н.В. Криміналістична рефлексія: концептуальний аналіз та практичне значення. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 392–397.

³¹ Чернов О. В. Криміналістичні та логіко-психологічні принципи пізнавально-розумової роботи слідчого на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів XXI століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 484–489.

Отже, методологічні обмеження та функціональні межі рефлексивного мислення у слідчій діяльності слід розглядати як систему взаємопов'язаних бар'єрів, умов і критеріїв, що визначають допустимий простір застосування рефлексії в процесі криміналістичного пізнання. Ці межі зумовлюються похідністю рефлексії від фактичної інформації, її вразливістю до когнітивних викривлень, підпорядкованістю правовим вимогам, обмеженістю часу, впливом емоційного стану, інституційними умовами роботи, складністю передбачення чужої поведінки, необхідністю колективної верифікації висновків та потребою у практичній операціоналізації внутрішнього аналізу. У функціональному вимірі рефлексія має служити постановці питань, побудові та корекції версій, виявленню ризиків помилки, підвищенню чутливості до прихованих суперечностей, вдосконаленню тактичних рішень і підтриманню професійної відповідальності. Водночас вона не може замінити доказування, легітимізувати процесуальні порушення, гарантувати психологічну прозорість інших осіб, забезпечити абсолютну достовірність прогнозу або усунути всі обмеження людського мислення.

Саме в усвідомленні цих меж і полягає зрілість професійного ставлення до рефлексивного мислення. Для слідчого важливо не просто володіти здатністю до самоаналізу, а розуміти, коли вона сприяє об'єктивності, а коли починає породжувати надлишкову інтерпретацію; коли вона відкриває нові напрями перевірки, а коли лише зміцнює упереджену позицію; коли вона підвищує тактичну точність, а коли створює ілюзію контролю над непередбачуваною ситуацією. У такому розумінні рефлексивне мислення є не привілеєм необмеженої інтелектуальної свободи, а формою дисциплінованої професійної роботи над власним мисленням. Його методологічна цінність визначається не максимальною глибиною самозаглиблення, а здатністю зберігати зв'язок із фактом, правом, перевіркою, відповідальністю та практичною доцільністю. Саме тому подальша наукова розробка цієї тематики має бути спрямована на створення більш точних критеріїв відмежування продуктивної рефлексії від пізнавальної деформації, на удосконалення професійної підготовки слідчих та на формування такої культури криміналістичного мислення, в якій рефлексія розглядається не як абсолютний інструмент, а як складний і відповідальний механізм, ефективність якого залежить від знання його власних меж.

ВИСНОВКИ

Отже, методологічні межі рефлексивного мислення слідчого у процесі сучасного криміналістичного пізнання доцільно розглядати як об'єктивно зумовлені межі інтелектуального самоконтролю, аналітичного моделювання та прогностичної діяльності, в межах яких рефлексія зберігає науково-пізнавальну, тактичну і доказову цінність та не трансформується у джерело суб'єктивізму, когнітивних викривлень або надмірної інтерпретації фактичних обставин. Проведений аналіз дає підстави стверджувати, що рефлексивне мислення є не факультативним елементом, а необхідним внутрішнім механізмом сучасної слідчої діяльності, оскільки саме воно забезпечує здатність слідчого усвідомлювати логіку власних пізнавальних дій, співвідносити окремі факти з цілісною моделлю події, критично перевіряти

підстави слідчих версій, своєчасно виявляти ризики професійної помилки та коригувати напрям розслідування відповідно до нових даних.

Водночас рефлексивне мислення не має абсолютизуватися як самодостатнє джерело достовірного знання. Його методологічна цінність виявляється лише за умови постійного зв'язку з доказовою інформацією, процесуально допустимими способами її отримання та перевірки, а також із вимогами логічної послідовності й правової визначеності. Межі рефлексії визначаються тим, що вона може ініціювати пізнавальний пошук, поглиблювати аналітичне бачення, сприяти формуванню і перевірці версій, однак не може підміняти собою доказування, заміщати факти інтерпретаціями чи надавати припущенням статусу встановлених обставин. У цьому полягає одна з ключових методологічних умов її правомірного та ефективного використання у слідчій практиці.

Суттєвим результатом осмислення даної проблематики є висновок про те, що функціональна продуктивність рефлексивного мислення прямо залежить від здатності слідчого підтримувати баланс між критичністю і процесуальною рішучістю. Передчасна впевненість у власних висновках звужує пізнавальне поле та сприяє фіксації на одній версії, тоді як надмірне заглиблення у нескінченний аналіз альтернатив здатне паралізувати практичне рішення та ускладнити своєчасне реагування на слідчу ситуацію. Отже, зріле рефлексивне мислення виявляється не у максимальному розгортанні сумніву, а в умінні зберігати робочу відкритість до перегляду позиції без втрати здатності діяти швидко, обґрунтовано і в межах закону.

Не менш важливою є теза про те, що межі рефлексивного мислення мають не лише гносеологічний, а й психологічний, організаційний та етичний вимір. На його якість впливають рівень професійної підготовки слідчого, сформованість навичок критичного аналізу, попередній досвід, емоційний стан, характер службового навантаження, організаційне середовище, а також наявність або відсутність умов для інтелектуальної самокорекції. У зв'язку з цим рефлексія повинна розглядатися не просто як індивідуальна когнітивна здібність, а як комплексний професійний ресурс, що потребує цілеспрямованого розвитку, методичного супроводу та інституційної підтримки.

Важливим підсумковим положенням є й те, що у сучасному криміналістичному пізнанні рефлексивне мислення виконує інтегративну функцію. Воно поєднує аналітичну роботу з фактами, тактичне планування, оцінку комунікативної поведінки учасників провадження, використання спеціальних знань і цифрових інструментів, але саме тому потребує чіткого усвідомлення власних меж. У реальних умовах розслідування небезпека полягає не стільки у відсутності рефлексії, скільки у її неправильно спрямованому застосуванні, коли вона починає обслуговувати вже сформоване переконання, виправдовувати упереджене бачення або створювати ілюзію глибокого розуміння там, де фактична база ще є недостатньою. Саме тому одним із головних критеріїв професійної зрілості слідчого слід визнати не просто здатність до рефлексії, а здатність до її самобмеження відповідно до вимог об'єктивності, перевірюваності та процесуальної коректності.

Таким чином, методологічні межі рефлексивного мислення слідчого у процесі сучасного криміналістичного пізнання слід визначати як систему

науково, логічно, психологічно та процесуально обумовлених орієнтирів, які забезпечують належне співвідношення між інтелектуальним моделюванням і фактичним установленням обставин кримінального правопорушення. Дотримання цих меж є передумовою не лише ефективності слідчої діяльності, а й її законності, неупередженості та доказової надійності. Саме через усвідомлення функціональних можливостей і обмежень рефлексії формується така модель професійного мислення слідчого, яка відповідає викликам сучасної криміналістики, зберігає відкритість до складності реальності, але не втрачає опори на факт, право і методологічну дисципліну.

Перспективним напрямом подальшого наукового опрацювання цієї тематики є розроблення критеріїв оцінки рівня рефлексивної зрілості слідчого, методик виявлення когнітивних деформацій у процесі побудови та перевірки версій, а також практикоорієнтованих моделей професійної підготовки, спрямованих на формування збалансованого, критичного і водночас функціонально ефективного стилю криміналістичного мислення.

АНОТАЦІЯ

У дослідженні здійснено комплексне теоретико-методологічне дослідження рефлексивного мислення слідчого у контексті сучасного криміналістичного пізнання з акцентом на визначенні його методологічних і функціональних меж. Обґрунтовано, що в умовах ускладнення механізмів злочинної діяльності, зростання рівня латентності кримінальних правопорушень, активної протидії досудовому розслідуванню, цифровізації доказової сфери та підвищення значення інтелектуально-аналітичних компонентів професійної діяльності слідчого рефлексивне мислення набуває статусу одного з ключових внутрішніх механізмів організації пізнавального процесу. Воно розглядається як здатність слідчого усвідомлювати власні мисленнєві операції, критично оцінювати підстави висновків, співвідносити побудовані версії з фактичними даними, виявляти ризики когнітивних помилок, прогнозувати поведінку учасників кримінального провадження та коригувати напрями розслідування залежно від динаміки слідчої ситуації.

У роботі доведено, що рефлексивне мислення не може розглядатися як самодостатнє джерело достовірного знання, оскільки його пізнавальна цінність зберігається лише за умови постійного зв'язку з доказовою інформацією, логічною перевіркою, процесуально допустимими засобами отримання відомостей і вимогами правової визначеності. Визначено, що методологічні межі рефлексивного мислення зумовлені його залежністю від фактичної основи розслідування, вразливістю до когнітивних викривлень, впливом професійного досвіду, емоційного стану, часових обмежень, організаційного середовища та комунікативної складності слідчої діяльності. Наголошено, що продуктивність рефлексії прямо пов'язана зі здатністю слідчого підтримувати баланс між критичним сумнівом і практичною рішучістю, не допускаючи ані передчасної впевненості у правильності сформованої версії, ані паралізуючого заглиблення у безперервне моделювання альтернатив.

Окрему увагу приділено функціональним межах рефлексивного мислення у версійній роботі, оцінці доказів, тактичному плануванні, комунікації

з учасниками кримінального провадження та використанні спеціальних знань і цифрових технологій. Доведено, що рефлексія має виконувати інтегративну, коригувальну, прогностичну та критичну функції, однак не може підмінити собою доказування, легітимізувати процесуальні порушення, надавати припущенням статус встановлених фактів або ґрунтуватися виключно на психологічній інтуїції без належної перевірки. Аргументовано, що професійна зрілість слідчого проявляється не лише у здатності до рефлексії, а й в умінні визначати межі її допустимого застосування, своєчасно переводити аналітичні сумніви у конкретні процесуальні рішення та зберігати орієнтацію на об'єктивність, перевірюваність і законність.

Зроблено висновок, що методологічні межі рефлексивного мислення слідчого становлять систему науково, логічно, психологічно та процесуально зумовлених орієнтирів, дотримання яких забезпечує належне співвідношення між інтелектуальним моделюванням і доказовим установленням обставин кримінального правопорушення. Перспективи подальших досліджень пов'язано з розробленням критеріїв оцінки рефлексивної зрілості слідчого, методик виявлення когнітивних деформацій у версійній роботі та вдосконалення професійної підготовки, спрямованої на формування збалансованого стилістичного мислення.

Література

1. Біленчук П. Д., Гель А. П., Семаков Г. С. Криміналістика : підручник. Київ : Атіка, 2001. 544 с.
2. Волобуєва О. О. Взаємодія слідчого з фахівцями під час збору інформації про особу, що скоїла злочин : автореф. дис. ... канд. юрид. наук : 12.00.09. Київ, 2006. 20 с.
3. Гурова А. М. Поняття та ознаки рефлексивного мислення при допиті. *Форум права*. 2013. № 3. С. 157–161.
4. Журавель В. А. Криміналістичні методики: сучасні наукові концепції: монографія. Харків : Апостіль, 2012. 304 с.
5. Клименко Н. І. Огляд місця події при розслідуванні окремих видів злочинів : наук.-практ. посібник. Київ : Юрінком Інтер, 2005. 216 с.
6. Колодіна А.С., Чіпка Н.В. Криміналістична рефлексія: концептуальний аналіз та практичне значення. *Право і суспільство*. 2025. № 1. С. 392–397.
7. Копча В. В., Копча Н. В. Тактика слідчого огляду. *Науковий вісник Ужгородського національного університету. Серія Право*. 2018. Вип. 48. Т. 2. С. 108–112.
8. Кузьмічов В. С., Прокопенко Г. І. Криміналістика: навчальний посібник. Київ: Юрінком Інтер, 2001. 368 с.
9. Лук'янчиков Є. Д., Лук'янчикова Б. Є. Слідчий огляд: поняття та види. *Юридичний часопис Національної академії внутрішніх справ*. 2013. № 1. С. 264–269.
10. Маркус В. О. Криміналістика: навчальний посібник. Київ : Кондор, 2007. 352 с.
11. Панов М. І., Шепітько В. Ю., Коновалова В. О. та ін. Настільна книга слідчого : наук.-практ. вид. Київ : Ін Юре, 2003. 720 с.

12. Пиріг І. В. Теоретико-прикладні проблеми експертного забезпечення досудового розслідування : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС. Ліра-ЛТД. 2015. 432 с.
13. Салтевський М. В. Криміналістика (у сучасному викладі) : підручник. Київ : Кондор, 2005. 588 с.
14. Тищенко В. В. Криміналістика : підручник. Одеса : Гельветика, 2018. 556 с.
15. Тищенко В. В. Теоретичні і практичні основи методики розслідування злочинів : монографія. Одеса : Фенікс, 2007. 260 с.
16. Тищенко В.В., Загородній В. Є. Пізнавально-інформаційна діяльність у розслідуванні: технологічний та евристичний аспекти. *Європейський вибір України, розвиток науки та національна безпека в реаліях масштабної військової агресії та глобальних викликів ХХІ століття» (до 25-річчя Національного університету «Одеська юридична академія» та 175-річчя Одеської школи права)* : у 2 т. : матеріали Міжнар.наук.-практ. конф. (м. Одеса, 17 червня 2022 р.) / за загальною редакцією С. В. Ківалова. Одеса : Видавничий дім «Гельветика», 2022. Т. 2. С. 536–539.
17. Тлумачний словник української мови: у 4 т. / за ред. В.М. Русанівського. Київ : Наукова думка, 2006. Т. 1. 752 с.
18. Чаплинський К. О. Тактика проведення окремих слідчих дій : монографія. Дніпропетровськ : ДДУВС, 2006. 308 с.
19. Чернов О. В. Криміналістичні та логіко-психологічні принципи пізнавально-розумової роботи слідчого на початковому етапі розслідування умисних вбивств працівників правоохоронних органів при виконанні ними службових обов'язків. *Європейські орієнтири розвитку України в умовах війни та глобальних викликів ХХІ століття: синергія наукових, освітніх та технологічних рішень* : у 2 т. : матеріали Міжнар. наук.-практ. конф. (м. Одеса, 19 травня 2023 р.). Одеса : Видавництво «Юридика», 2023. Т. 2. С. 484–489.
20. Шепітько В. Ю. Криміналістика. Енциклопедичний словник (українсько-російський і російсько-український) / За ред. акад. НАН України В.Я. Тація. Харків : Право, 2001. 560 с.
21. Шепітько В. Ю. Криміналістична тактика : навч. посіб. Харків : Право, 2013. 376 с.
22. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика : підручник. 5-те вид., перероб. та допов. Київ : Ін Юре, 2016. 640 с.
23. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика : підручник. у 2 т. Т. 1. Харків : Право, 2019. 456 с.
24. Шепітько В. Ю., Журавель В. А., Коновалова В. О. та ін. Криміналістика : підручник. Харків : Право, 2008. 464 с.
25. Alison L. J. (ed.). The Forensic Psychologist's Casebook: Psychological Profiling and Criminal Investigation. Cullompton : Willan Publishing, 2005. 410 p.
26. Canter D. Criminal Shadows: Inside the Mind of the Serial Killer. London : HarperCollins, 1994. 304 p.
27. Canter D., Alison L. Profiling in Policy and Practice. Aldershot : Ashgate, 1999. 212 p.

28. Kahneman D. Thinking, Fast and Slow. New York : Farrar, Straus and Giroux, 2011. 498 p.
29. Nickerson R. S. Confirmation Bias: A Ubiquitous Phenomenon in Many Guises. *Review of General Psychology*. 1998. Vol. 2. No. 2. P. 175-220.
30. Rossmo D. K. Criminal Investigative Failures. Boca Raton. CRC Press. 2008. 376 p.
31. Turvey B. E. Criminal Profiling: An Introduction to Behavioral Evidence Analysis. 4th ed. Amsterdam : Academic Press, 2011. 720 p.

Information about the author:

Chernov Oleksandr Vitaliyovych,

PhD, Associate Professor,

Department of Criminalistics, Forensic Expertise and Polygraphy,

National University "Odesa Law Academy"

23, Fontanska street, Odesa, 65009, Ukraine